

TØLLØSE NAVNETS HISTORIE

af *Ove Bruun Jørgensen*

Tølløse stationsby har navn efter Tølløse by, selv om stationen og det meste af stationsbyen ligger i Kvarmløse bys område.

Tølløse var og er kirkebyen, og dens navn blev derfor bestemmende for stationens og den nye bys navn. Navnet er et -løse-navn som 15 andre bynavne inklusive Kvarmløse i Merløse herred. Dette er den største koncentration af -løse-navne på Øerne. I Jylland findes de ikke.

I Christian V's matrikel havde disse 15 byer et tilliggende på ca. 1560 tdr. hartkorn, hvilket på den tid var 27 pct. af herredets tilliggende (Hald 1965 s. 70). De øvrige bebyggelser, 59 torper (-rup og -strup) og 35 andre bebyggelser med andre navne, er senere bebyggelser, og professor Hald mener derfor, at de 15 -løser engang har dækket hele herredet, og at den senere bebyggelse er sket på disse byers overdrevs- og skovjorde.

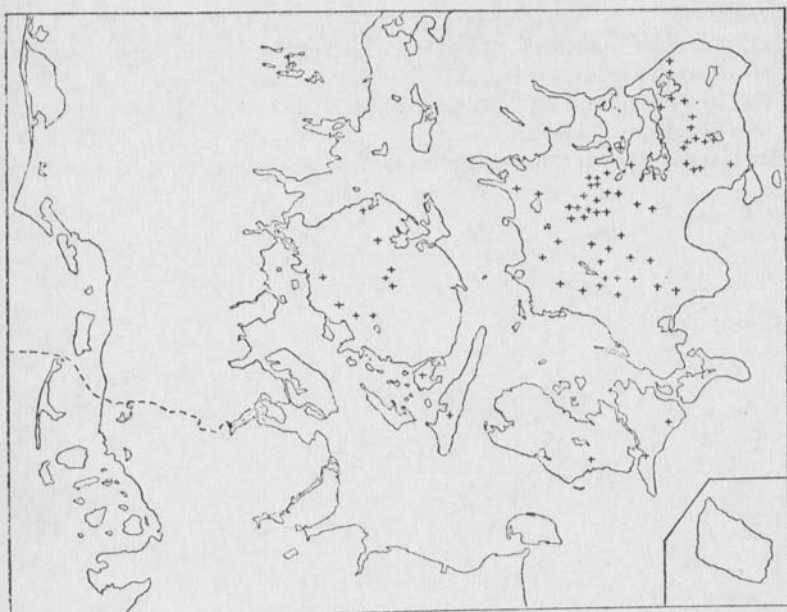
Betydningen af endelsen -løse er svær at tyde, og der har i tidens løb været givet mange forslag. Et af de forslag, som man stadig regner med, er betydningen „land“, „jord“, ud fra det oldnordiske „laut“, der i de norske og svenske dialekter og på gutnisk (Gotland) betyder „græs-gang“. Dette ord „laut“ er i familie med udsagnsordet „lude“, altså „hælde“, og kan hentyde til betydningen „hældning“, „skråning“, måske med tanke på, at bebyggelserne skete i det store, bakkede terræn i Midtsjælland.

Forstavelsen „Tøl-“ er som mange af -løse-navnene dunkel i sin betydning, og dette tyder på høj alder, men kan lige som endelsen have noget at gøre med naturbetegnelser, f. eks. Stenløse. Der er ingenting, der taler for, at det skulle være noget af et personnavn. I -torp-navnene vrimler det med personnavne, men disse stednavne hører til helt oppe i vikingetid.

Den ældste form for navnet er THØLLØSSE, således som det også nævnes så sent som i Roskilde Stifts Landebog fra 1567. I et brev fra pave Johannes XXII fra 3. maj 1326 nævnes navnet, idet paven overdrager et præbende (livsydelse), som er indtægterne af bl. a. Tølløse sognekirke, til kanniken Bonde Nielsen i Lübeck.

Med hensyn til navnets høje alder må her anføres, hvad Therkel Mathiassen skriver i „Nordvestsjælland Oldtidsbebyggelse“ s. 47 „snarere må -løse-byerne tidsfæstes til en eller anden periode inden for jernalderen, men her er materialet for spinkelt til, at der kan siges noget her. Der kan dog måske gøres opmærksom på, at en række af de rigeste gravfund fra romersk og ældre germansk jernalder stammer fra -løse-byer: Grandløse, Stenlille, Merløse, Kvarmløse.“

Løse-navne på øerne.

Men den virkelige afgørelse af dette aldersspørgsmål må vente, til der engang bliver lavet en virkelig storstilet, arkæologisk undersøgelse i en -løse-by. Når de virkelige byfund er så fattige fra -løsebyerne, skyldes det, at der ikke er foretaget nogen tilbundsgående undersøgelse af spørgsmålet. En af grundene er måske den simple, at byerne ligger der endnu. I Undløse har jeg konstateret, at bymidten har et kulturlag på 1,20 m. Så der skal nok være noget at hente ved en virkelig undersøgelse.

Skal der gives en løs datering af Tølløse-navnet, nærmer vi os den anden fjerdedel af det første årtusinde, altså til tiden 300–500 e. Kr.

Går vi ud fra denne høje grad af sandsynlighed, er der et morsomt træk deri, at Tølløse engang for ca. 1500 år siden har været en nybyggerby i de store, uigennemtrængelige skove – og igen for 100 år siden giver navn til en ny bydannelselse, hvor landevej og den nye jernbane krydser hinanden og for alvor sætter stedet i forbindelse med omverdenen.

Litteratur:

Hald, Kr.: Vore Stednavne, 2. reviderede og forøgede udgave, København 1965.
Heri en omfattende bibliografi over stednavnelitteratur.

Hald, Kr.: Stednavne og kulturhistorie, 2. oplag. Dansk Historisk Fællesfor-
enings håndbøger, København 1969.

Mathiasen, Therkel: Nordvestsjælland Oldtidsbebyggelser, København 1959.